

Bohdan Wilamowski, Józef Pleban

Z badań nad dochodem społecznym województwa olsztyńskiego

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 2, 207-231

1964

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

napojów spożywanych w czasie uroczystości rodzinnych, nie stanowił więc dużego ciężaru, tym bardziej że chłopom nie wyznaczano ilości trunków do konsumpcji. Po cichu mogli uzupełniać je produkcją domową. Dlatego wyznaczenie obowiązkowego czynszu za zwolnienie od przymusu propinacyjnego, który praktycznie nikomu nie dokuczał, odczuwano jako dodatkowy ciężar finansowy.

Reforma ta posiada dla chłopów królewskich na Warmii jeszcze inny, teoretyczny wydźwięk. Mianowicie dawniej przymus propinacyjny obowiązywał tych, którzy dobrowolnie chcieli zaopatrywać się w alkohol. Teraz, wprowadzając czynsz, władze pruskie jakby wszystkich zaliczyły do ludzi pijących. Wydaje się więc, że likwidacja przymusu propinacyjnego, istotna dla całych Prus Wschodnich, na Warmii, ze względu na politykę fiskalną państwa pruskiego, praktycznie nie przynosiła chłopom korzyści.

W 1808 r. czynsze za zwolnienie od przymusu propinacyjnego związane ze spłatami uiszczanymi z tytułu uwłaszczenia. W 1810 r. nastąpiła nowa zmiana, mianowicie skasowano bezpłatnie przymus propinacyjny w całej monarchii pruskiej, wprowadzając natomiast stosunkowo wysokie podatki pośrednie od sprzedaży i konsumpcji alkoholu.

JÓZEF PLEBAN, BOHDAN WILAMOWSKI

Z BADAŃ NAD DOCHODEM SPOŁECZNYM WOJEWÓDZTWA OLSZTYŃSKIEGO

Bliższe zainteresowanie badaniami naukowymi w dziedzinie dochodu narodowego¹⁾ nastąpiło w Polsce dopiero w ostatnich latach. Również planiści i inni kierownicy życia gospodarczego stosunkowo niedawno zajęli się bardziej konkretnie wyciąganiem wniosków wypływających z analizy dochodu narodowego. Zasadniczą zmianę na tym odcinku wprowadza uchwała ostatniego, czwartego Zjazdu PZPR, która m. in. zaleca wykorzystywanie produkcji czystej jako podstawowego miernika oceny pracy przedsiębiorstw zamiast dotychczas preferowanego wskaźnika — produkcji globalnej. Rozwój badań idzie głównie w kierunku znalezienia właściwych metod praktycznego obliczania wysokości dochodu narodowego oraz wypracowywania metod analizy poziomu i struktury dochodu narodowego.

Niedokładność, czasami nawet brak ewidencji, szczególnie w gospodarce nie uspołecznionej, odchylenia cen od wartości, trudność wyceny robocizny w gospodarstwach indywidualnych i inne przyczyny powodują, że nie istnieje możliwość dokładnego obliczenia dochodu narodowego. Dokonywane są dlatego jedynie szacunki. W zależności od doboru metody ustalone liczbę dają obraz bardziej lub mniej bliski rzeczywistości. Stąd i prezentowane dane w niniejszym opracowaniu należy traktować jedynie jako przybliżone. Orientacyjny charakter prezentowanych liczb był jednym z powodów, dla którego poszczególne wielkości są podawane w niniejszej pracy w liczbach względnych, albo w umownych jednostkach wartościowych. Podkreślić przy tym należy, że różnice między wysokością dochodu narodowego obliczonego nawet odmiennymi metodami na ogół nie przekraczają 10% całej wartości. Jeszcze mniejsze są rozbieżności w liczbach obrazujących proporcje między poszczególnymi częściami dochodu narodowego i to nawet wówczas, gdy zastosowano różne metody obliczania. Stąd prezentowane w tablicach dane stanowią pełnowar-

tościowy materiał do analizy porównawczej, której poświęcony jest niniejszy artykuł.

Treścią podstawową przedstawionych wyników analiz jest dochód społeczny województwa olsztyńskiego. W pierwszej części pokazana została strona metodyczna obliczania i szacunku dochodu społecznego w skali województwa. Część druga poświęcona jest analizie wielkości i struktury dochodu społecznego w województwie olsztyńskim w r. 1960. Końcowa część stanowi analizę porównawczą województwa olsztyńskiego na tle innych regionów oraz całej Polski.

Znaczenie badań dotyczących dochodu społecznego w skali województwa wyraża się głównie w tym, że otrzymany w ich wyniku materiał liczbowy służy jako narzędzie analizy kształtowania się wewnętrznych stosunków gospodarczych województwa. Stanowi on również kryterium oceny wyników działalności produkcyjnej poszczególnych powiatów.

W odróżnieniu od innych mierników (zatrudnienie, wartość produkcji globalnej itp.) wielkość dochodu społecznego stanowi syntetyczny wskaźnik oceny stopnia rozwoju gospodarczego zarówno całego regionu, jak i jego części składowych. Aktualny poziom dochodu społecznego odzwierciedla regionalny układ proporcji gospodarczych i stanowi dlatego niejako jego syntezę. Ponadto wskaźnik ten posiada tę zaletę, że pozwala w sposób wymierny określić efektywność produkcyjną poszczególnych jednostek administracyjnych, będących zarazem mikroregionami ekonomicznymi regionu.

Dane dotyczące kształtowania się wielkości dochodu społecznego w województwie, pozwalają także na bliższe liczbowe ujęcie istniejących proporcji w kształtowaniu się aktualnego poziomu rozwoju gospodarczego poszczególnych powiatów. Jednocześnie stanowią one punkt wyjścia dla przeprowadzenia bardziej szczegółowych badań i analiz, mających na celu ustalenie czynników determinujących różnorodny udział powiatów w wytwarzaniu dochodu społecznego. Dostarczając materiałów do analizy społecznej wydajności pracy, badania nad dochodem społecznym rzucają światło na politykę inwestycyjną, a w zestawieniu z elementami dochodu społecznego podzielonego, obrazują poziom samowystarczalności gospodarczej powiatów i województwa w danym okresie. Ponadto badania dochodu społecznego umożliwiają określenie pozycji gospodarczej powiatów i województwa w całokształcie gospodarki kraju oraz określenie ich struktury ekonomicznej jak również udziału w zaspakajaniu potrzeb ludności i w kształtowaniu procesu reprodukcji rozszerzonej.

Badania dochodu społecznego posiadają dotąd charakter eksperymentalny i są prowadzone od niedawna²⁾. Na szczeblu centralnym problem ustalenia wielkości dochodu społecznego w przekroju powiatowym nie był dotąd w ogóle podejmowany. W r. 1959 zostały natomiast rozpoczęte próby ustalenia wielkości dochodu społecznego wg województw³⁾,⁴⁾.

Na większą skalę badania nad dochodem społecznym województw, powiatów i mniejszych jednostek terenowych nastąpiły dopiero od przełomu lat 1962/63, kiedy to na zalecenie Komisji Planowania przy R. M. do prac nad tym zagadnieniem przystąpiły poszczególne Wojewódzkie Pracownie Planów Regionalnych. Istotne przy tym znaczenie posiada fakt, że w pracach tych przyjęta została jednolita metoda badań. Jest ona zbliżona do metody, jaką dokonane zostały szacunki centralne³⁾,⁴⁾. Pozwała na porównywanie wykonanych obliczeń.

W województwie olsztyńskim wspomniane badania podjęto w drugiej połowie 1962 r. i ukończono w pierwszym kwartale 1963 r. Wynikiem przeprowadzonych w tym okresie badań i ustaleń jest opracowanie⁵⁾, które stanowi

podstawę analiz i ocen charakteru gospodarczego województwa olsztyńskiego, prezentowanych w dalszej części niniejszego artykułu. Zasadniczą intencją niniejszego opracowania jest charakterystyka efektywności ekonomicznej poszczególnych powiatów i województwa olsztyńskiego jako całości. Jako główne kryterium oceny tej efektywności przyjęto wielkość i strukturę dochodu społecznego. Wielkości te otrzymano przez obliczenie sumy produkcji czystej we wszystkich działach gospodarki w skali powiatu, a następnie województwa.

Ponieważ produkcja czysta stanowi różnicę pomiędzy produkcją globalną, a kosztami materialnymi związanymi z wytworzeniem tej produkcji, największy wysiłek położono na prawidłowe obliczenie produkcji globalnej i kosztów materialnych (zużytej w procesie produkcji pracy uprzedmiotowionej).

W celu ustalenia wielkości dochodu społecznego wytworzonego w granicach każdego powiatu — posłużono się metodą polegającą na sumowaniu produkcji czystej poszczególnych podmiotów gospodarujących (zakładów i przedsiębiorstw) w ramach danej gałęzi, a następnie całego działu gospodarki w danym powiecie. Nastąpiło to poważne trudności, zwłaszcza w odniesieniu do przedsiębiorstw wielozakładowych posiadających swoje placówki w różnych powiatach, a prowadzących rachunkowość zbiorczą dla całego przedsiębiorstwa w jednej miejscowości w siedzibie władzy mieszczącej się czasami poza granicami województwa. W tego rodzaju przypadkach dla uzyskania danych w rozbiu na powiaty powstała konieczność posługiwania się odpowiednio dobranymi przeliczeniami proporcjonalnymi.

W toku obliczania dochodu społecznego dążono do tego, by w maksymalnej mierze opierać się na danych opracowanych przez poszczególne podmioty gospodarujące (przedsiębiorstwa). W tym celu, tam gdzie było to możliwe, a mianowicie w przemyśle, obrocie towarowym i częściowo w rolnictwie oraz produkcji pozostałej, posłużono się materiałem zebrany metodą ankietową, a w budownictwie i leśnictwie danymi sprawozdawczymi. W celu zapewnienia maksimum realności danych wynikających z materiału ankietowego opracowano odpowiednie instrukcje dla przedsiębiorstw objętych ankietami. Mimo to w szeregu wypadków dostarczony materiał budził wiele zastrzeżeń i musiał być korygowany.

W odróżnieniu od przemysłu, budownictwa i obrotu towarowego, w których to działach ustalenie wartości produkcji globalnej oraz kosztów materialnych nie nastąpiło poważniejszych trudności, w pozostałych działach gospodarki dla ustalenia tych wielkości trzeba było sięgać do bardziej skomplikowanych obliczeń.

Wartość produkcji globalnej rolnictwa obliczono jako iloczyn wielkości produkcji poszczególnych artykułów i odpowiadających im cen. W tym celu dokonano zsumowania wyliczonej względnie wyszacowanej produkcji towarowej (roślinnej i zwierzęcej), spożycia naturalnego, przyrostu stada oraz zużycia produkcyjnego. Część produkcji globalnej objęta skupem określona została na podstawie danych wynikających z materiału ankietowego. Sprzedaż wolnorynkową oszacowano w oparciu o bilanse produktów rolnych oraz ceny notowane w tym zakresie przez korespondentów GUS-u. Spożycie naturalne, czyli spożycie ludności wiejskiej z własnej produkcji, zostało obliczone w oparciu o materiały określające jednostkowe spożycie produktów rolnych przez ludność rolniczą oraz ceny skupu ponadobowiązkowego. Odpowiedni szacunek dokonany został również dla wielkości spożycia produkcyjnego produktów własnych obejmujących m.in. takie artykuły jak: nasiona, pasze, obornik itp.

Wartość przyrostu stada została oszacowana na podstawie zmian wielkości pogłowia w latach 1959—1960 oraz cen wolnorynkowych.

Od ustalonej, w drodze omówionego szacunku, produkcji globalnej rolnictwa odjęto z kolei wartość kosztów materialnych. Otrzymano w ten sposób wielkość produkcji czystej.

Szacunek samych kosztów materialnych obejmował wartość artykułów zakupywanych oraz amortyzację i remonty. Pierwsze z nich obejmowały nakłady na zakup nawozów sztucznych, pasz treściwych, nasion i sadzeniaków, środków ochrony roślin, paliw i smarów, usługi weterynaryjne itp. Szacunek w tym zakresie został dokonany w oparciu o sprawozdania odpowiednich central handlowych i placówek usługowych.

Szacunku dotyczącego wielkości amortyzacji oraz remontów dokonano oddzielnie dla gospodarki uspołecznionej i nieuspołecznionej. W pierwszym przypadku został on dokonany w oparciu o materiały powszechnej inwentaryzacji. W sektorze nieuspołecznionym amortyzację budynków ustalono natomiast w oparciu o materiały PZU, a amortyzację maszyn i urządzeń w oparciu o stan ważniejszych maszyn, występujących w materiałach spisu powszechnego z 1960 roku.

W leśnictwie podstawę do odpowiednich wyliczeń stanowił szacunek pozyskanej masy drzewnej. Zróżnicowania produkcji czystej wg powiatów dokonano w oparciu o analizę przyrostu drzewostanu w wieku od 60 do 120 lat. Szacunek produkcji globalnej i kosztów materialnych ustalony został przy użyciu odpowiednio dobranych proporcji.

Do obliczenia produkcji czystej w przemyśle i rzemiośle prywatnym oraz w handlu nie uspołecznionym wykorzystano materiały Wydziału Finansowego PWRN w Olsztynie.

Jak z powyższego wynika, przy szacowaniu wielkości dochodu społecznego wymienionych działów gospodarki tj. przemysłu, budownictwa, rolnictwa i leśnictwa oraz obrotu towarowego w maksymalnej mierze oparto się o materiały sprawozdawcze, takie jak ankiety, bilanse, dane statystyczne itp. Jedynie szacunku niektórych elementów produkcji globalnej i kosztów materialnych dokonano przy użyciu odpowiednio dobranych wskaźników przeliczeniowych.

Generalnie biorąc, w omówionych działach gospodarki narodowej stosowano metodę indukcji, to znaczy sięgano do najniższych komórek (zakładów) tworzenia dochodu społecznego w powiatach i poprzez sumowanie poszczególnych elementów dochodzono do liczb globalnych. Inaczej natomiast przedstawiała się sprawa obliczenia dochodu społecznego w transporcie i łączności oraz produkcji pozostałej. W tej ostatniej tylko produkcję czystą gazowni i wodociągów oszacowano na podstawie materiału ankietowego.

Ustalenie dla tych działów gospodarki w województwie wartości produkcji globalnej i kosztów materialnych natrafiło na poważne trudności. Wobec niemożliwości oparcia w wymienionych działach gospodarki szacunku na elementach szczegółowych zastosowano do obliczenia wielkości produkcji czystej w powiatach metodę dedukcji. Wielkość produkcji czystej, wyszacowanej przez Komisję Planowania przy Radzie Ministrów dla tych działów gospodarki w województwie olsztyńskim, rozdzielono na powiaty według specjalnie opracowanego klucza podziałowego.

Odrębnego wyjaśnienia wymaga prezentowany w niniejszym opracowaniu element dochodu społecznego podzielonego, którego główną częścią składową są przychody ludności. Wielkość tych przychodów w województwie olsztyńskim wyszacował współautor niniejszego opracowania⁶⁾. Wskaźnik ten jest

m.in. bardzo przydatny w ocenie kształtowania się poziomu efektywności gospodarczej poszczególnych powiatów.

Przez pojęcie przychód rozumiane są w niniejszym opracowaniu całkowite dochody ludności, pochodzące zarówno z pierwotnego, jak i wtórnego podziału wytworzonego w ciągu roku dochodu narodowego. W tym ujęciu przychód obejmuje więc zarówno dochody pieniężne ludności w formie płac, świadczeń w naturze itp., jak również spożycie zbiorowe takie, jak np. bezpłatną opiekę lekarską, naukę w szkole itp. świadczenia finansowane przez Państwo.

Dane dotyczące dochodów pieniężnych ludności w przekroju powiatowym opracowano na podstawie istniejących w tym zakresie materiałów WKPG w Olsztynie⁷⁾. Przy ustaleniu natomiast wielkości spożycia zbiorowego na głowę ludności zróżnicowanego dla miast i wsi wykorzystano pracę Grzegorza Piarskiego i Zygmunta Żehońskiego⁸⁾.

Na uwagę zasługuje fakt, że wielkość dochodu społecznego, w województwie olsztyńskim w r. 1960 obliczona wyżej podaną metodą, zbliżona jest do wielkości dochodu społecznego w r. 1959, ustalonej w drodze wspomnianego uprzednio szacunku GUS-u. Porównanie wykazuje, że dochód społeczny w r. 1960 jest około 1,1% wyższy aniżeli w 1959 r. Jest to odchylenie nieznaczne i uzasadnione rozwojem gospodarki w r. 1960 w stosunku do r. 1959.

Stwierdzając powyższe i biorąc pod uwagę fakt, że GUS dokonał dla województwa olsztyńskiego w 1959 r. szacunku dochodu społecznego, posługując się podobną metodą (zakładową — suma produkcji czystej), można przyjąć otrzymane w wyniku przeprowadzonych badań wielkości za adekwatne zarówno dla regionu jako całości, jak i z nieco większym zastrzeżeniem również dla poszczególnych powiatów.

Poza materiałami opracowanymi metodą omówioną w niniejszym artykule prowadzone są wycinkowe badania uzupełniające. Jedną z form są dokonywane przez GUS analizy budżetów rodzinnych. Bogatą tradycję mają badania Instytutu Ekonomiki Rolnictwa w gospodarstwach indywidualnych, które są oparte o prowadzoną przez wybrane gospodarstwa chłopskie rachunkowość. Słabą stroną tych badań jest niska reprezentacja. W regionie północno-wschodnim, do którego należy i województwo olsztyńskie, prowadzi ewidencję 70 do 80 gospodarstw, czyli zaledwie 0,07%. W dodatku są to z reguły gospodarstwa dużo lepsze od przeciętnych i dlatego nie stanowią właściwej reprezentacji przeciętnego poziomu, ani nawet struktury wytwarzania oraz podziału dochodu społecznego. Tym niemniej dają one pewną orientację co do zjawisk ekonomicznych w gospodarce chłopskiej.

Stosunkowo najbliższe prawdy są uzyskane na tej drodze dane co do bilansu czasu poszczególnych członków rodzin chłopskich oraz co do struktury spożycia produkcyjnego i nieprodukcyjnego ludności wiejskiej.

Blżej zagadnienie to omawia artykuł dra J. Piasnego, który ma się ukazać w następnym numerze.

* * *

Wyniki badań nad dochodem społecznym wytworzonym w 1960 r. wskazują na duże zróżnicowanie efektywności gospodarczej poszczególnych powiatów województwa olsztyńskiego, czego wyrazem są m.in. liczby podane w tabelach nr 1, 2, 3 i 4⁹⁾.

Pod względem wysokości wytworzonego w 1960 r. dochodu społecznego (Tab. 1 kol. 3, 4 i 5) można wyodrębnić w województwie olsztyńskim kilka grup powiatów. Pierwsza, charakteryzująca się najwyższym, bo przekraczającym 450 000 jednostek wartości, wolumenem wytworzonego w 1960 roku

Tab. 1. Poziom i struktura wytworzonego w 1960 r. dochodu społecznego w powiatach województwa olsztyńskiego.
(Źródło — patrz przypisy 9)

Lp.	Nazwa powiatu	Razem z uszyszkich działów gospodarki narodowej				Procentowy udział w całości wytworzonego w powiecie doch. społecz. przyjętego za 100 %			
		jednostek wartości	procentowy udział w całym woj. olsztyńskim	kolejna lokata	5	udział przemysłu i budownictwa		udział rolnictwa i leśnictwa	
						%	kolejna lokata	%	kolejna lokata
1	2	3	4	5	6	7	8	9	
1	Bartoszyce	459,4	6,1	5	31,2	9	60,2	7	
2	Biskupiec	324,6	4,3	14	29,6	10	58,2	10	
3	Braniewo	442,7	5,6	6	39,7	2	50,1	16	
4	Działdowo	300,1	4,0	15	27,6	11	59,7	8	
5	Giżycko	360,8	4,8	10	34,8	5	50,9	15	
6	Itawa	481,3	6,3	4	32,0	8	53,5	11	
7	Kętrzyn	574,2	7,6	2	48,1	1	39,5	18	
8	Lidzbarsk	416,4	5,5	7	33,0	6	51,1	14	
9	Morąg	414,2	5,5	8	21,0	16	68,8	3	
10	Miągowo	285,3	3,8	16	21,1	15	63,6	4	
11	Nidzica	222,4	2,9	19	20,7	17	68,6	5	
12	Nowe Miasto	378,4	5,0	11	24,7	13	62,4	6	
13	Olsztyn m.	768,5	10,1	1	39,5	3	1,1	19	
14	Olsztyn pow.	332,0	4,4	13	21,1	14	68,9	2	
15	Ostróda	542,1	7,1	3	32,3	7	53,4	12	
16	Pasłęk	278,0	3,7	17	17,8	18	42,1	17	
17	Pisz	360,6	4,7	12	34,8	4	52,6	13	
18	Szczytno	407,7	5,4	9	26,8	12	58,9	9	
19	Węgorzewo	232,9	3,1	18	14,2	19	76,4	1	
20	Województwo	7581,6	100,0		30,9		52,2		

dochodu społecznego obejmuje m. Olsztyn oraz powiaty kętrzyński, ostródzki, iławski i bartoszycki.

Druga, składająca się z powiatów wytwarzających dochód społeczny w granicach 400 000 — 450 000 jednostek wartości, obejmuje powiaty braniewski, lidzbarski, morąski i szczycieński.

W grupie trzeciej znajdują się powiaty o dochodzie rocznym kształtującym się na poziomie od 300 000 — 400 000 jednostek wartości. Są nimi powiaty: giżycki, nowomiejski, piski, olsztyński, biskupiński i działowski. Powiaty pozostałe, wytwarzające dochód w wysokości do 300 000 jednostek wartości należą do ostatniej czwartej grupy. Są to powiaty: mrągowski, pasiecki, węgorzewski i nidzicki. Powiaty zajmujące pierwsze lokaty w wytwarzaniu dochodu społecznego (Tab. 1 kol. 3) są z natury rzeczy najsilniejszymi jednostkami administracyjno-gospodarczymi. W porównaniu z powiatami zajmującymi końcowe pozycje mają one dużo większe możliwości akumulacji, a więc i przyspieszenia tempa dalszego rozwoju oraz ułatwione rozwiązywanie szeregu innych problemów ekonomicznych.

Jak wykazuje bliższa analiza, sama wielkość wytworzonego dochodu społecznego w powiecie jako całości jest tylko jednym i to nie najważniejszym z elementów określających możliwości rozwojowe danego regionu. Wolumen dochodu narodowego zależy bowiem od dwóch podstawowych czynników, a mianowicie od liczby osób zatrudnionych w produkcji dóbr materialnych oraz od ich wydajności pracy. Dużo cenniejszy jest wzrost dochodu narodowego, będący wynikiem zwiększenia wydajności pracy, aniżeli wzrost spowodowany większą liczbą zatrudnionych, gdyż wzrost zatrudnienia o określony procent powoduje z reguły podobny wzrost płac. Inaczej mówiąc istnieje wówczas stosunkowo ścisła współzależność między zwiększeniem wytworzonego dochodu narodowego, a wzrostem płac, stanowiących podstawową część składową podzielonego dochodu narodowego. Korelacja ta istnieje również między ogółem zatrudnionych a wysokością wytworzonego dochodu społecznego w danym powiecie.

Wskaźnik korelacji rang¹⁰⁾, wyliczony dla przychodów ludności oraz liczby zatrudnionych w poszczególnych powiatach województwa olsztyńskiego w 1960 r. wykazuje bardzo ścisłą współzależność między tymi elementami, bo kształtuje się na poziomie $+ 0,847$. W związku z istnieniem stosunkowo dużej zależności między wielkością obszaru powiatu, a liczbą zatrudnionych zachodzi też pośrednia współzależność między powierzchnią powiatu, a wytworzonym i podzielonym dochodem społecznym. Ponieważ powiaty o większych powierzchniach, większej liczbie mieszkańców i dużym zatrudnieniu mają odpowiednio większe potrzeby, dochód społeczny tych powiatów, choć odpowiednio większy, nie gwarantuje jeszcze wyższej stopy życiowej, ani szybszego tempa inwestycji czy innych form akumulacji.

Inne zupełnie znaczenie dla rozwoju danego regionu ma wzrost dochodu społecznego spowodowany wzrostem wydajności pracy, której podstawowym miernikiem jest ilość produkcji czystej przypadającej przeciętnie na jednego pracującego. Im wyższy jest wytworzony dochód społeczny przypadający na jednego zatrudnionego, pośrednio i mieszkańca danego powiatu, tym większy jest i podzielony dochód społeczny, a więc przychody ludności oraz akumulacja (Tab. 2 kol. 3, 4, 7, 8 oraz Tab. 3 kol. 5, 6, 7, 8). Podane odchylenia od tej zasady występują jedynie na skutek świadomego dofinansowywania przez państwo jednostek słabszych ekonomicznie. W praktyce oznacza to przesuwanie części wytworzonego dochodu narodowego z jednych regionów do drugich lub między działami gospodarki narodowej, względnie grupami ludności.

Mimo to między wytworzonym dochodem społecznym a przychodami ludności przeliczonymi na jednego zatrudnionego, istniała w poszczególnych powiatach województwa olsztyńskiego duża współzależność. Współczynnik korelacji rang między tymi dwoma cechami ukształtował się w 1960 r. na poziomie $+0,605$.

Pod względem wielkości wytworzonego dochodu społecznego, przypadającego na jednego zatrudnionego, istnieją między poszczególnymi powiatami poważne różnice. Skala rozpiętości jest jak 1 do 1,75. Najwyższa wydajność cechuje: m. Olsztyn i powiaty kętrzyński, braniewski, piski, ostródzki i bartoszycki, a najniższa, poczynając od najsłabszego, powiaty mrągowski, olsztyński, działdowski, nidzicki, biskupiński i szczytyński (Tab. 2 kol. 3 i 4). Podobnie, choć z pewnymi odchyleniami, układa się gradacja poszczególnych powiatów pod względem przychodów ludności przypadających na jednego zatrudnionego w 1960 r. (Tab. 3 kol. 5 i 6). Wyjątkiem jest powiat olsztyński, który został w tabeli nr 3 potraktowany łącznie z m. Olsztynem.

Analizując kolejność poszczególnych powiatów pod względem wysokości wytwarzanego dochodu społecznego przypadającego na jednego zatrudnionego rzuca się w oczy fakt, że najniższy wskaźnik pod tym względem cechuje powiaty o wyższym od przeciętnego odsetku polskiej ludności rodzimej. Zbieżność ta jest jednak raczej przypadkowa i ma drugorzędny wpływ. Już nieco większy wpływ na zróżnicowanie poziomu wydajności pracy w tworzeniu produkcji czystej ma jakość gleb i to szczególnie w powiatach o dużym odsetku pracujących w rolnictwie w stosunku do ogólnej liczby zatrudnionych. Główny jednak wpływ na kształtowanie się poziomu wytworzonego dochodu społecznego przypadającego na jednego zatrudnionego, a pośrednio i mieszkańca ma struktura produkcji, a szczególnie struktura zatrudnienia.

Jak wynika ze szczegółowych analiz — im większy procent zatrudnionych pracuje w rolnictwie (Tab. 4 kol. 7 i 8), tym niższa jest wartość produkcji czystej przypadająca na 1 zatrudnionego (Tab. 2 kol. 3 i 4). Podobnie ma się sprawa z przychodami ludności (Tab. 3 kol. 5, 6, 7 i 8). Wynika stąd, że w pozarolniczych działach gospodarki narodowej wydajność pracy jest wyższa aniżeli w rolnictwie. Teza ta znajduje pełne potwierdzenie w liczbach tablic nr 1, 2, 3 i 4.

W powiatach województwa olsztyńskiego istnieje duża współzależność między procentem wytworzonego w 1960 r. dochodu społecznego w przemyśle i budownictwie (Tab. 1 kol. 6 i 7), a wysokością wytwarzanego dochodu społecznego przypadającego na jednego zatrudnionego w ogóle. Współczynnik korelacji między tymi dwiema wielkościami ukształtował się na poziomie $+0,741$. Natomiast, jak wspomniano, współczynnik korelacji obrazujący współzależność między wysokością wytworzonego dochodu społecznego, przypadającego na jednego mieszkańca, a procentem zatrudnionych poza rolnictwem wyniósł w 1960 r. $+0,512$, a więc był nieco niższy od poprzedniego. Wynika to m. in. stąd, że grupa zatrudnionych poza rolnictwem obejmuje również pracujących w nieprodukcyjnych dziedzinach gospodarki narodowej. Procent tej ostatniej grupy pracowników w całości zatrudnionych jest różny w poszczególnych powiatach i dlatego stopień zniekształcenia jest różny.

Na współzależność między strukturą produkcji a wydajnością pracy wskazuje m. in. to, że powiaty zajmujące pierwsze cztery lokaty pod względem wysokości dochodu społecznego przypadającego na jednego zatrudnionego (m. Olsztyn i powiaty kętrzyński, braniewski oraz piski — Tab. 2 kol. 4) zajmują równocześnie cztery pierwsze miejsca pod względem procentu dochodu społecznego wytwarzanego w przemyśle i budownictwie (Tab. 1 kol. 7).

Tab. 3. Przychody ogólne oraz przeliczone na jednego zatrudnionego i jednego mieszkańca ludności w roku 1960 w powiatach województwa olsztyńskiego (Źródło — patrz przypis 9)

Lp.	Nazwa powiatu	Przychody ludności					
		ogółem w tys. jednostek wartości	kolejna lokata	jednostek wartości na jednego zatrudnionego	kolejna lokata	jednostek wartości na jednego mieszkańca	kolejna lokata
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Bartoszyce	430,7	5	20,4	8	9,5	4
2	Biskupiec	351,8	13	16,8	14	8,1	12
3	Braniewo	417,2	7	23,5	4	9,2	7
4	Działdowo	344,9	14	18,7	13	7,7	13
5	Gizycko	384,6	11	20,1	10	9,3	5
6	Hawa	427,2	6	18,8	12	7,6	17
7	Kętrzyn	521,2	4	22,8	5	9,8	3
8	Lidzbark	389,4	10	20,1	9	8,7	8
9	Morąg	370,7	12	17,2	18	6,9	19
10	Mragowo	344,9	15	18,2	15	8,5	11
11	Nidzica	224,7	18	16,8	19	7,1	18
12	Nowe Miasto	410,4	9	22,6	6	8,5	9
13	Olsztyn m.		1		1		1
14	Olsztyn pow.	1569,1	2	34,9	2	14,6	2
15	Ostróda	569,0	3	24,1	3	9,2	6
16	Pasiąg	254,5	17	17,6	17	7,6	16
17	Pisz	320,2	16	20,8	7	7,7	14
18	Szczytno	411,9	8	18,1	16	7,7	15
19	Węgorzewo	226,3	19	19,7	11	8,4	11
20	Województwo	7967,7		21,5		9,1	

Tab. 4. Nadwyżki oraz niedobory wytworzonego dochodu społecznego w stosunku do przychodów ludności w przeliczeniu na jednego zatrudnionego i jednego mieszkańca w powiatach województwa olsztyńskiego oraz procent zatrudnionych w rolnictwie w 1960 r. (Zródło — patrz przypis 9)

Lp.	Nazwa powiatu	Nadwyżka + niedobór — dochodu społecznego w stosunku do przychodu ludności						Procent pracujących w rolnictwie do ogólnej liczby pracujących	
		na jednego zatrudnionego			na jednego mieszkańca			%	lokata
		wartość	kolejna lokata	4	wartość	kolejna lokata	6		
3	4	5	6	7	8	7	8		
1									
1	Bartoszyce	1,36	9	0,63	7	62,7	8		
2	Biskupiec	0,36	12	-0,63	14	65,3	5		
3	Braniewo	1,44	7	0,64	6	56,9	14		
4	Działdowo	-2,43	16	-1,01	16	66,5	4		
5	Giżycko	-1,15	14	-0,58	13	56,4	15		
6	Ilawa	2,38	3	1,16	1	57,8	13		
7	Kętrzyn	2,32	4	0,99	2	53,3	16		
8	Lidzbark	1,39	8	0,61	8	64,4	7		
9	Morań	2,02	5	0,82	4	65,2	6		
10	Mragowo	-3,14	17	-1,47	17	60,1	12		
11	Nidzica	-0,17	10	-0,07	10	72,2	1		
12	Nowe Miasto	-1,76	15	-0,66	15	62,7	9		
13	Olsztyn m.	-8,61	18	-2,54	18	1,4	19		
14	Olsztyn pow.	-1,93	19	-6,99	19	62,1	11		
15	Ostróda	-1,14	13	-0,44	12	48,9	18		
16	Pastłęk	1,63	6	0,70	5	71,8	2		
17	Pisz	2,62	2	0,98	3	51,3	17		
18	Szczytno	-0,18	11	-0,08	11	62,4	10		
19	Węgorzewo	3,38	1	0,24	9	68,1	3		
20	Województwo	-1,04		-0,44		56,3			

Niższa wydajność pracy w rolnictwie wynika również z porównania wysokości dochodu społecznego przypadającego na jednego zatrudnionego w rolnictwie a przeciętną dla wszystkich dziedzin życia. Dla województwa jako całości odpowiednie wskaźniki ukształtowały się w r. 1960 na poziomie 18,2 oraz 20,5 (Tab. 2 kol. 3 i 5). Stosunkowo niewielka różnica wynika głównie stąd, że w przemyśle olsztyńskim dominują zakłady drobne o nie najlepszej bazie technicznej i o stosunkowo niewielkim procencie pracowników o wysokich kwalifikacjach zawodowych.

Obok zanalizowanego problemu wytwarzania dochodu społecznego nie mniejsze znaczenie ma analiza podziału dochodu społecznego. Wskazano na istnienie współzależności między wielkością wytwarzanego a wielkością podzielonego dochodu społecznego przypadającego na jednego zatrudnionego. Współzależność ta nie jest jednak pełna (współczynnik korelacji rang wynosi $+ 0,605$). Jedne powiaty wytwarzają więcej dochodu społecznego aniżeli wynoszą przychody ludności, a w innych przychody ludności są wyższe od wytwarzanego w danym powiecie dochodu społecznego (Tab. 4). Pierwsze nadwyżkowe powiaty są pod względem społeczno-ekonomicznym zjawiskiem dodatnim, a drugie będące powiatami deficytowymi, negatywnym.

Przedstawiony podział na powiaty nadwyżkowe i deficytowe (Tab. 4) nie jest ścisły i nie może być traktowany jako ostateczny. Po uwzględnieniu wszystkich celów, które winien pokrywać wytworzony dochód narodowy, okaże się, że dużo większa liczba powiatów jest deficytowa. Gdyby tylko uwzględnić pokrycie niezbędnych potrzeb w zakresie nieprodukcyjnych działań gospodarki narodowej takich jak np. oświata i kultura, administracja, itp. oraz akumulacji, a szczególnie inwestycji, które są warunkiem reprodukcji rozszerzonej, to okaże się że wszystkie albo prawie wszystkie powiaty są deficytowe. W ramach wtórnego podziału muszą one być zasilane dochodem narodowym wypracowanym w innych regionach. Redystrybucja ta jest dokonywana najczęściej poprzez budżet państwa.

Województwo olsztyńskie jako całość jest również deficytowe. Same tylko przychody ludności są wyższe, aniżeli wytworzony przez nią dochód społeczny (porównaj Tab. 1 kol. 3 z Tab. 3 kol. 3). Stąd potrzeby nieprodukcyjnych działań gospodarki narodowej oraz potrzeby akumulacji muszą być pokrywane dotacjami kierowanymi na teren województwa olsztyńskiego z nadwyżkowych terenów kraju. Inaczej mówiąc województwo olsztyńskie żyje częściowo kosztem dochodu narodowego wytwarzanego w innych województwach. Jego rozwój zależy dotychczas od pomocy finansowej z zewnątrz. Bez dotacji z budżetu państwa nie byłoby socjalistycznej reprodukcji rozszerzonej.

Jeżeli chodzi o ocenę poszczególnych powiatów województwa olsztyńskiego pod względem tworzenia i podziału dochodu społecznego to wykazują one, jak już niejednokrotnie podkreślano, bardzo duże zróżnicowanie. Jak wynika z danych liczbowych w tablicach nr 1, 2, 3 i 4, do grupy przodujących, zaczynając od najlepszego, zaliczyć należy powiaty: Olsztyn miasto, kętrzyński, braniewski, piski, ostródzki i bartoszycki, a do najstańszych, licząc od końca, powiaty: mragowski, olsztyński, (poza m. Olsztynem), działowski, nidzicki, biskupiński i szczygieński. Pierwsze wytwarzają najwięcej dochodu społecznego w przeliczeniu na jednego zatrudnionego, a ostatnie najmniej. Rozpiętość jest jak 1 do 1,75.

Bliższa analiza wykazuje, że najkorzystniejsze wskaźniki ekonomiczne, m. in. najwyższą wydajność pracy, mierzoną wysokością wytwarzanego dochodu społecznego, mają powiaty najbardziej uprzemysłowione, zatrudniające największy odsetek pracowników w przemyśle oraz budownictwie. Dla przy-

kładu jeden zatrudniony w przemyśle i budownictwie wytwarzał w r. 1960 przeciętnie 43.500 zł dochodu społecznego, a w rolnictwie i leśnictwie tylko 19.000 zł, czyli 24.500 zł rocznie mniej. Dlatego do grupy o najsłabszych wskaźnikach w zakresie tworzenia i podziału dochodu społecznego należą powiaty o najwyższym procencie ludności utrzymującej się z rolnictwa. Jak z powyższego wynika, istnieje ścisły związek między efektywnością gospodarczą danego powiatu i jego strukturą zatrudnienia, a co za tym idzie i strukturą produkcji.

Wszystkie analizy wykazują, że powiaty uprzemysłowione, choć mają słabe rolnictwo, jak np. powiaty braniewski i piski, cechują bardziej korzystne wskaźniki ekonomiczne, aniżeli powiaty rolnicze i to nawet wówczas, gdy ich poziom rolnictwa, w porównaniu z innymi powiatami jest wysoki, jak np. w pow. działowskim. Nasuwa się stąd generalny wniosek, że przyspieszenie tempa rozwoju województwa zależy nie tylko od dalszego doskonalenia i intensyfikowania produkcji rolnej, ale przede wszystkim od wykorzystania każdej możliwości, by podnieść stopień industrializacji poszczególnych powiatów oraz województwa olsztyńskiego jako całości. Tezę tę w całej rozciągłości potwierdza również analiza porównawcza województwa olsztyńskiego na tle innych regionów kraju.

* * *

Usytuowanie województwa olsztyńskiego w zestawieniu z innymi regionami obrazują przede wszystkim dane liczbowe zawarte w tablicach nr 5 do 12. Dla celów porównawczych obejmują one również dane dotyczące dwóch najsłabszych w Polsce województw, a mianowicie: białostockiego i koszalińskiego. Pierwsze sąsiaduje z województwem olsztyńskim i obejmuje częściowo tereny odzyskane, a drugie jest podobne jak Warmia i Mazury północne i w całości należy do terenów odzyskanych oraz ma podobną strukturę ekonomiczną, jak również zbliżoną strukturę agrarną. Zawarte w tablicach dane dotyczące całej Polski umożliwiają porównanie z przeciętnymi krajowymi, a liczby charakteryzujące woj. opolskie pozwalają porównać województwo olsztyńskie z województwem o innym charakterze ekonomicznym i posiadającym jedne z najlepszych wskaźników ekonomicznych w Polsce.

Przeprowadzenie analizy porównawczej pozwala nie tylko na określenie miejsca i roli województwa olsztyńskiego w gospodarce ogólnokrajowej, ale jednocześnie umożliwia uwypuklenie poszczególnych elementów, a szczególnie proporcji, determinujących poziom i strukturę gospodarczą województwa olsztyńskiego.

Z tab. 5 wynika, że województwo olsztyńskie ma w 1960 r. mniej ludności (4,1%) aniżeli przypada przeciętnie na jedno województwo w kraju (5,9%). Również zatrudnienie i to we wszystkich działach gospodarki narodowej jest niższe (od 1,4% w przemyśle do 3,4% w transporcie i łączności — patrz tab. 5 kol. 3) w porównaniu z przeciętną przypadającą na jedno województwo (5,9%). Jeszcze niższy od zatrudnienia jest procentowy udział poszczególnych rodzajów produkcji w wytwarzaniu dochodu narodowego, gdyż waha się w granicach 1,3% w przemyśle do 4,3%, w rolnictwie i leśnictwie przy 5,9% przypadających przeciętnie na województwo.

Niekorzystnie układają się również omawiane wskaźniki, (Tab. 5 kol. 3 i 4) gdy porównuje się je z liczbą ludności. Z wyjątkiem pozycji obrazującej wytwarzanie dochodu narodowego w rolnictwie są one dużo niższe od procentowego udziału ludności województwa olsztyńskiego w całości ludności w Polsce (4,1%). Korzystniejszy wskaźnik dotyczący rolnictwa uzasadniony jest głównie

Tab. 5. Ludność, zatrudnienie i wytworzony w 1960 roku dochód narodowy
(Źródło — patrz przypis 9)

Lp.	Dział gospodarki narodowej	Udział % województw w kraju									
		w zakresie zatrudnienia w 1960 r.		w zakresie dochodu narodowego wytworzonego w 1960 r.							
		woj. olsztyńskie	3	woj. olsztyńskie	4	woj. białostockie	5	woj. koszalińskie	6	przeciętna w kraju	7
1											
1	Ogółem	2,7	2,7	2,3	2,3	2,7	2,7	1,8	1,8	5,9	5,9
2	Przemysł	1,4	1,4	1,3	1,3	1,4	1,4	1,1	1,1	5,9	5,9
3	Budownictwo	2,0	2,0	1,7	1,7	2,4	2,4	1,5	1,5	5,9	5,9
4	Rolnictwo i Leśnictwo	3,2	3,2	4,3	4,3	5,2	5,2	3,2	3,2	5,9	5,9
5	Obrót towarowy	2,7	2,7	2,3	2,3	2,2	2,2	1,9	1,9	5,9	5,9
6	Transport i Łączność	3,4	3,4	2,7	2,7	2,0	2,0	1,8	1,8	5,9	5,9
7	Produkcja pozostała	3,2	3,2	3,1	3,1	5,1	5,1	3,4	3,4	5,9	5,9
8	Ludność	Polska 100%		4,1	4,1	3,0	3,0	2,3	2,3	5,9	5,9
9	Dochód narodowy przypadający na 1 mieszkańca	—	—	77	77	71	71	78	78	100,0	100,0

Tab. 6. Struktura wytworzonego dochodu narodowego i środków trwałych oraz wydajność zatrudnionych w produkowaniu dochodu narodowego w 1960 r. (Źródło — patrz przypisy 9 i 11)

Lp.	Dział gospodarki narodowej	Struktura dochodu narodowego		Struktura środków trwałych		Dochód narodowy na 1 zatrudnionego	
		Polska	woj. olsztyńskie	Polska	woj. olsztyńskie	Polska	woj. olsztyńskie
		3	4	5	6	7	8
1	2						
1	Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	27,385	20,473
2	Przemysł	49,7	22,1	20,7	6,1	59,090	38,463
3	Budownictwo	9,5	8,8	1,1	0,4	52,402	50,075
4	Rolnictwo i Leśnictwo	25,8	52,1	16,2	30,4	14,783	18,976
5	Obrót towarowy	9,8	3,4	1,7	1,8	25,240	40,237
6	Transport i łączność	3,4	10,9	19,8	29,4	7,305	11,625
7	Produkcja pozostała	1,8	2,8	40,5	31,9	1,748	3,331

dużym procentowym udziałem ludności rolniczej w ogólnej liczbie mieszkańców oraz dużym, w porównaniu z innymi regionami kraju, arealem użytków rolnych przypadających w województwie olsztyńskim na jednego pracującego w rolnictwie.

Rezultatem istnienia niewielkiej liczby pracujących produkcyjnie, a szczególnie niekorzystnej struktury zatrudnienia i produkcji jest mała wydajność w tworzeniu dochodu narodowego. Przyjmując przeciętną w Polsce za 100% na jednego zatrudnionego, w województwie olsztyńskim przypada, według szacunku Komisji Planowania przy Radzie Ministrów, 77% (4). Przyczyną tego stanu rzeczy jest niższe od przeciętnego zatrudnienia w województwie (2,7%), zatrudnienie w przemyśle (1,4%) i budownictwie (2,0%) oraz niska wydajność pracy zatrudnionych. Wytwarzany dochód narodowy stanowi bowiem w województwie olsztyńskim tylko 2,3% ogólnokrajowego, a zatrudnienie ukształtowało się na poziomie 2,7% w stosunku do ogólnopolskiego przyjętego za 100%.

Pod względem omawianych wskaźników niekorzystnie układa się sytuacja również w województwie koszalińskim, a szczególnie białostockim. Pierwsze wykazuje rezultaty nieco lepsze od województwa olsztyńskiego, a drugie jeszcze gorsze. Główną przyczyną tego zróżnicowania jest odmienność struktury zatrudnienia i wytwarzania dochodu narodowego porównywanych województw (Tab. 5 i 6).

Niekorzystną strukturę produkcji dochodu narodowego, a szczególnie środków trwałych w woj. olsztyńskim, w porównaniu z przeciętnymi krajowymi uwypukla tab. 6. Województwo olsztyńskie wytwarza w 1960 roku w przemyśle tylko 22,1% dochodu narodowego, a w rolnictwie aż 52,1%. Odpowiednie liczby dla Polski ukształtowały się na poziomie 49,7% i 25,8%, czyli proporcje są prawie odwrócone (Tab. 6 kol. 3 i 4).

Jeszcze bardziej niekorzystna jest struktura środków trwałych (Tab. 6 kol. 5 i 6).

W przemyśle woj. olsztyńskie ma tylko 6,1% środków trwałych, a w skali krajowej jest aż 20,7%, czyli 3,4 razy więcej.

Upośledzenie to jest tym większe, że ogólna suma środków ulokowana we wszystkich działach gospodarki narodowej, przeliczona na jednego zatrudnionego, jest dużo większa przeciętnie w Polsce, aniżeli w województwie olsztyńskim. Inaczej jest w rolnictwie. Tu procent w województwie olsztyńskim jest o 1,9 raza większy od przeciętnej krajowej. Na uwagę przy tym zasługuje fakt, że w porównaniu struktury wytwarzanego dochodu narodowego ze strukturą środków trwałych wynika wyższa wydajność rolnictwa Warmii i Mazur (przeszło dwa razy) aniżeli przewaga w wyposażeniu w środki trwałe (4,9 razy).

Z porównania struktury dochodu narodowego ze strukturą środków trwałych wynika, że na każdy procent wartości środków trwałych w przemyśle przypada więcej dochodu narodowego aniżeli w rolnictwie i leśnictwie. Jeszcze gorzej aniżeli w rolnictwie jest pod tym względem w transporcie i łączności.

Wysokość dochodu narodowego przypadającego na jednego zatrudnionego obrazuje kol. 7 i 8 w tab. 5. Wynika z niej, że w przemyśle i budownictwie wydajność pracy jest większa przeciętnie w Polsce, aniżeli w województwie olsztyńskim. W pozostałych działach gospodarki narodowej, w tym i w rolnictwie, wyższa wydajność w przeliczeniu na jednego pracującego cechuje województwo olsztyńskie. Zwraca uwagę bardzo niska wydajność w przemyśle województwa olsztyńskiego w porównaniu z ogólnokrajową. Natomiast wydajność pracujących w rolnictwie województwa olsztyńskiego, liczona na jednego zatrudnionego, jest aż 28% wyższa od przeciętnej krajowej.

Z porównania wydajności pracy w przemyśle i w rolnictwie przewaga tego pierwszego jest w skali krajowej aż 4 razy większa, a w województwie olsztyńskim tylko niewiele ponad dwa razy. Liczby te mówią o zacofaniu przemysłu oraz o korzystnej sytuacji w rolnictwie województwa olsztyńskiego.

Poza omówionymi czynnikami na wysokość wytwarzanego dochodu narodowego bardzo duży wpływ ma udział produkcji czystej w produkcji globalnej. W województwie olsztyńskim we wszystkich działach i gałęziach produkcji procent dochodu społecznego w całej wartości produkcji jest niższy aniżeli przeciętnie w kraju. (Tab. 7). Wynika stąd, że nakłady materiałowe są tu wyższe od przeciętnych. Sytuacja ta jest powodowana m. in. niskim poziomem technicznym zakładów produkcyjnych oraz słabymi kwalifikacjami załóg. Duży wpływ ma również sama struktura produkcji poszczególnych działów gospodarki narodowej oraz wiele innych przyczyn.

Jak z powyższego wynika, liczby tabel 5, 6 i 7 prowadzą do podobnych wniosków, jakie wynikały z analiz danych dotyczących poszczególnych powiatów województwa olsztyńskiego (Tab. 1, 2, 3 i 4). Na czoło wysuwa się stwierdzenie, że przemysł ma zdecydowaną przewagę nad rolnictwem w tworzeniu i podziale dochodu narodowego. Niski stan uprzemysłowienia terenów Warmii i Mazur jest główną przyczyną ich słabości ekonomicznej. Wydajność pracy zatrudnionych w województwie olsztyńskim jest niższa aniżeli przeciętnie w kraju, co wynika nie tylko z niekorzystnej struktury produkcji, ale jest powodowana również słabą bazą techniczną przedsiębiorstw oraz niskimi kwalifikacjami załóg.

Poza omówionymi badaniami, które przeprowadziła Komisja Planowania przy Radzie Ministrów problematyką tworzenia i podziału dochodu narodowego, a szczególnie metodami ustalenia tych wielkości od 1962 r. bardzo żywo interesują się pracownicy naukowcy. Efektem tego zainteresowania jest dokonanie przez Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju Polskiej Akademii Nauk wraz z Głównym Urzędem Statystycznym, szacunku dochodu narodowego za lata 1960 i 1961¹²⁾. W oparciu o ten szacunek oraz inne dane GUS-u sporządzone zostały tabele 8, 9, 10, 11 i 12. Zawarte w nich dane są bliższe prawdy aniżeli dokonane wcześniej szacunki Komisji Planowania przy RM, gdyż oparte zostały na metodach mających gruntowniejszą pod-

Tab. 7. Procent dochodu społecznego w ogólnej wartości produkcji globalnej
(Źródło — patrz przypisy 9 i 11)

Lp.	Dział gospodarki narodowej	P r o c e n t	
		woj. olsztyńskie	cała Polska
1	2	3	4
1	Przemysł	23,3	39,0
2	Budownictwo	44,0	50,7
3	Rolnictwo	34,5	47,6
4	Leśnictwo	79,3	90,3
5	Obrót towarowy	73,0	76,7

budowę naukową. W niektórych pozycjach są dlatego różnice między danymi tabel do nru 7 a tabelami od nru 8 włącznie. Różnice te są minimalne. Dane z tablic 8 do 12 nie podważają dotychczas ustalonych ocen i wniosków, a odwrotnie potwierdzają je w całej rozciągłości i dają dodatkowe argumenty uzasadniające sformułowane stwierdzenia w oparciu o analizy tabel 1 do 7.

Z tabeli nr 8 wynika, że województwo olsztyńskie zarówno w 1960 r. jak i 1961 miało dużo gorsze wskaźniki, aniżeli przeciętne krajowe, w wytwarzaniu oraz podziale dochodu narodowego, w tym i w spożyciu z dochodów osobistych ludności oraz w zakresie inwestycji netto przypadających na jednego mieszkańca. Jeszcze słabsze wskaźniki ma województwo białostockie, a lepsze województwo koszalińskie. Dużo lepsze, bo na ogół przekraczające średnie krajowe, ma województwo opolskie. Jeżeli natomiast chodzi o tempo wzrostu między rokiem 1960 i 1961, to województwo olsztyńskie ma wskaźniki wyższe od przeciętnych krajowych. Jeszcze bardziej korzystnie pod tym względem prezentuje się województwo koszalińskie. Wskazuje to na korzystną tendencję odrabiania zaległości przez tereny stojące dotychczas na najniższym w Polsce poziomie rozwoju ekonomicznego.

Tabela 9 wykazuje najsłabszą w porównaniu z innymi województwami industrializację województwa olsztyńskiego. Wysoki jest natomiast udział rolnictwa i leśnictwa w tworzeniu dochodu narodowego. Niekorzystnym objawem jest również zmniejszenie się między 1960 a 1961 r. udziału przemysłu w tworzeniu dochodu narodowego. Wskazuje to na dalsze pogarszanie się i tak już niekorzystnej struktury produkcji. Częściowym usprawiedliwieniem takiego ukształtowania się wskaźników są stosunkowo wysokie plony uzyskane przez rolnictwo województwa olsztyńskiego w 1961 r. Dużemu skokowi produkcji rolnej nie odpowiadał wzrost produkcji przemysłu i dlatego nastąpiło pogorszenie struktury produkcji dochodu narodowego.

Liczby tabeli 10 potwierdzają tezę, że w rolnictwie jest dużo niższa wydajność pracy aniżeli w przemyśle. Obliczony w oparciu o omawiane tablice współczynnik korelacji między wysokością dochodu narodowego wszystkich działów gospodarki narodowej przypadającego przeciętnie na jednego zatrudnionego a procentem ludności utrzymującej się z przemysłu ukształtował się na poziomie $+0,997$, czyli wykazuje prawie zupełną współzależność między tymi elementami. Bardzo wysoki jest również współczynnik korelacji między procentem dochodu narodowego wytworzonego w przemyśle i budownictwie a wysokością dochodu narodowego przypadającego na jednego zatrudnionego we wszystkich działach gospodarki narodowej. Ukształtował się on na poziomie $+0,953$.

Drugim wnioskiem wypływającym z tab. 10, jest niższa wydajność pracujących w przemyśle województwa olsztyńskiego, w porównaniu z przeciętną krajową. Jeszcze słabiej jest pod tym względem w województwie koszalińskim.

Inaczej przedstawia się porównanie rolnictwa olsztyńskiego z ogólnokrajowym. W sektorze uspołecznionym wydajność w wytwarzaniu dochodu narodowego jest co prawda również niższa aniżeli przeciętna w Polsce, ale w rolnictwie nie uspołecznionym jest już odwrotnie. (Tab. 10 poz. 2 i 3). Na szczególnie podkreślenie zasługuje fakt, że w znanym z wysokiej produkcji rolnej województwie opolskim wysokość dochodu narodowego wytwarzanego przeciętnie przez jednego pracującego w rolnictwie nie uspołecznionym jest taka sama jak w województwie olsztyńskim.

Obraz zmieni się zupełnie, jeżeli wytworzony dochód narodowy przeliczymy na 100 ha użytków rolnych. (Tab. 10, poz. 4 i 5). Okazuje się, że przeciętne krajowe są około dwa razy większe aniżeli województwa olsztyńskiego,

Tab. 8. Dochód narodowy wytworzony oraz podzielony w r. 1960 i 1961 na jednego mieszkańca, wyrażony w procentach przy przyjęciu danych dla całej Polski za 100% wg szacunku Polskiej Akademii Nauk oraz Głównego Urzędu Statystycznego

Lp.	Wyszczególnienie a) 1960 r. b) 1961 r.	Na obszarze					
		całej Polski	woj. białostockiego	woj. olsztyńskiego	woj. łódzkiego	woj. kosałkińskiego	woj. opolskiego
I	2	3	4	5	6	7	8
1	A) Dochód narodowy wytworzony	a	100,0	67,6	74,0	73,8	107,6
		b	100,0	66,9	74,3	74,8	108,6
2	B) Dochód narodowy podzielony	a	100,0	73,9	80,9	89,8	108,7
		b	100,0	75,8	85,8	97,0	100,2
3	w tym: I) spożycie z doch. osob. ludn.	a	100,0	78,3	83,4	89,9	107,2
		b	100,0	80,5	87,3	98,3	104,1
	II) inwestycje netto	a	100,0	70,1	48,8	76,5	97,2
		b	100,0	62,3	65,8	83,5	74,6
	Zmiany w roku 1961 w stosunku do roku 1960 przyjętego za 100,0%						
	Dochód narodowy wytworzony		107	105	107	108	108
	Dochód narodowy podzielony		106	109	113	115	98
	w tym: I) spożycie z doch. osob. ludn.		105	108	110	115	102
	II) inwestycje netto		106	94	143	116	82

Tab. 9. Struktura dochodu narodowego wytworzonego w 1960 i 1961 r. wg szacunku Polskiej Akademii Nauk oraz Głównego Urzędu Statystycznego

Lp.	Wyszczególnienie a) 1960 r. b) 1961 r.	Na obszarze					
		całej Polski	woj. bia- łostockiego	woj. olsz- tyńskiego	woj. kosa- lińskiego	woj. opol- skiego	
1	2	3	4	5	6	7	8
Dochód narodowy wytworzony							
1	w przemyśle i budownictwie %	a b	56,7 57,2	31,0 30,5	29,1 28,2	29,7 28,3	53,8 53,2
2	w rolnictwie %	a b	22,5 23,7	42,5 46,2	35,2 39,4	34,2 40,5	23,9 26,9
3	w leśnictwie %	a b	2,6 2,4	6,9 6,3	12,2 11,9	13,2 10,9	4,9 4,2
4	w transporcie i łączności	a b	6,7 6,7	6,3 6,0	9,0 8,2	7,8 7,1	6,3 5,6
5	w pozostałych działach	a b	11,5 10,0	13,3 11,0	14,5 12,3	15,1 13,2	11,1 10,1
6	Razem		100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Tab. 10. Wartość dochodu narodowego wytworzonego w przemyśle oraz rolnictwie w latach 1960 i 1961 przeliczona na jednego zatrudnionego oraz na 100 ha użytków w rolnictwie wg szacunku Polskiej Akademii Nauk oraz Głównego Urzędu Statystycznego. (Podane liczby stanowią średnią arytmetyczną lat 1960 i 1961)

Lp.	Wyszczególnienie	Na obszarze				
		całej Polski	woj. białostockiego	woj. olsztyńskiego	woj. kaszalińskiego	woj. opolskiego
		3	4	5	6	7
1	2					
	A) Dochód narodowy na 1 zatrudnionego					
1	a) przemysł uspołeczniiony	59,3	50,1	43,0	38,3	53,7
2	b) rolnictwo uspołecznione	18,6	9,0	12,6	14,3	18,9
3	c) rolnictwo nie uspołecznione	14,1	11,2	17,0	20,5	17,0
	B) Dochód narodowy na 100 ha uż. roln.					
4	a) rolnictwo uspołecznione	251,1	114,0	124,6	143,4	334,4
5	b) rolnictwo nie uspołecznione	486,6	196,6	295,2	323,1	636,4

à w województwie opolskim przeszło dwukrotnie wyższe. Lepsze wyniki ma również województwo koszalińskie, a słabsze jedynie województwo białostockie.

Korzystną cechą rolnictwa województwa olsztyńskiego jest wysoki poziom uspołecznienia produkcji, a szczególnie duży procent gospodarstw państwowych. (Tab. 11 poz. 1 do 3). Gorzej już przedstawia się ta sprawa w przemyśle oraz w innych działach gospodarki narodowej (Tab. 11, poz. 1 do 6).

Obok sprawy wytwarzania dochodu narodowego duże znaczenie ma struktura jego podziału. Największą rolę odgrywa podział na spożycie i akumulację. W ramach akumulacji największe znaczenie mają inwestycje netto. Od wysokości akumulacji, a szczególnie rozwoju inwestycji zależy bowiem tempo rozwoju reprodukcji. Inaczej mówiąc stopa akumulacji dochodu narodowego warunkuje tempo rozwoju gospodarki narodowej. W 1960 roku w województwie olsztyńskim sytuacja jest pod tym względem niekorzystna. Pewna poprawa następuje w 1961 r. Mimo to zarówno w jednym jak i drugim roku wskaźniki są niższe od przeciętnych krajowych (Tab. 12).

Na ogół tam, gdzie jest niski poziom wytwarzanego dochodu narodowego, to i podzielony dochód narodowy jest niewielki, a co za tym idzie stopa życiowa społeczeństwa jest niska. Współczynnik korelacji między tymi elementami wynosi + 0,848, a więc jest bardzo wysoki.

Jest rzeczą charakterystyczną, że regiony rolnicze wykazują się niższą akumulacją aniżeli przemysłowe. Wskaźnik korelacji między procentem dochodu narodowego przeznaczanego na akumulację, a procentem ludności pracującej w rolnictwie wynosi - 0,728, czyli istnieje przeciwstawność tych dwóch cech.

Z tab. 12 poz. 7 wynika jeszcze jedna cecha województwa olsztyńskiego, a mianowicie jego deficytowość, to znaczy, że dochód narodowy podzielony jest wyższy np. w 1961 r. o 13,7% od dochodu narodowego wytwarzanego. Jeszcze większy niedobór wykazuje województwo koszalińskie. Nadwyżkowym natomiast jest województwo opolskie.

Z podsumowania analizy porównawczej wytwarzania i podziału dochodu narodowego wynika, że województwo olsztyńskie zajmuje przedostatnie miejsce w kraju, a ostatnie wśród województw Ziemi Zachodnich i Północnych. Gorszymi wskaźnikami legitymuje się jedynie województwo białostockie. Jest rzeczą charakterystyczną, że województwo koszalińskie będące kiedyś najsłabszym w kraju, wysunęło się ostatnio przed województwo olsztyńskie. Województwo opolskie ma natomiast większość wskaźników dużo korzystniejszych nie tylko od województwa olsztyńskiego, ale i od przeciętnych krajowych.

Najkorzystniejsza sytuacja w tworzeniu i podziale dochodu narodowego jest w regionach o dużym stopniu industrializacji, a najsłabsza w województwach wybitnie rolniczych. Poza strukturą produkcji bardzo duży wpływ na wysokość dochodu narodowego ma poziom wyposażenia w środki techniczne. Słabość ekonomiczna województwa olsztyńskiego wynika m.in. z niskiego poziomu industrializacji oraz niedostatecznej bazy technicznej. Poprawa na tych dwóch odcinkach warunkuje wzrost dochodu społecznego, korzystniejszą jego strukturę, a szczególnie wzrost akumulacji. Wysokie inwestycje pociągają za sobą poprawę kwalifikacji kadr. Wszystkie te elementy łącznie gwarantują socjalistyczną reprodukcję rozszerzoną, a co za tym idzie szybsze tempo wzrostu stopy życiowej oraz akumulacji. Szybsze tempo rozwoju, jakie wykazuje ostatnio województwo olsztyńskie, stwarza korzystne przesłanki do stopniowego odrobienia zaległości w poziomie życia społeczno-ekonomicznego

Tab. 11. Struktura dochodu narodowego wytworzonego w r. 1961 wg form własności na podstawie szacunku Polskiej Akademii Nauk oraz Głównego Urzędu Statystycznego oraz struktura ludności wg źródeł utrzymania na podstawie „Rocznika Statystycznego” GUS-u 1963

Lp.	Wyszczególnienie	Na obszarze					
		całej Polski	woj białostockieję	woj. olsztyńskiego	woj. kaszalińskiego	woj. opolskiego	
1	2	3	4	5	6	7	
	Wszystkie działy gospodarki narodowej						
1	a) gospodarka nie uspołeczniona	27,0	51,5	39,0	37,7	27,7	
2	b) gospodarka uspołeczniona	73,0	48,5	61,0	62,3	72,3	
3	c) w tym gospodarka państwowa	64,4	40,3	48,7	50,7	63,8	
	Przemysł						
4	a) gospodarka nie uspołeczniona	4,3	6,2	6,9	9,3	2,9	
5	b) gospodarka uspołeczniona	95,7	93,8	93,1	90,7	97,1	
6	c) w tym gospodarka państwowa	86,4	78,2	62,2	61,7	88,7	
	Rolnictwo						
7	a) gospodarka nie uspołeczniona	92,2	97,7	86,3	79,5	87,3	
8	b) gospodarka uspołeczniona	7,8	2,3	13,7	20,5	12,7	
9	c) w tym gospodarka państwowa	6,7	2,1	12,8	19,5	11,5	
	W roku 1960 utrzymywało się z						
10	a) przemysłu	25,3	10,0	12,7	14,1	28,3	
11	b) rolnictwa	38,7	63,2	50,2	45,3	35,6	

Tab. 12. Struktura dochodu narodowego podzielonego w 1960 i 1961 r. wg szacunku Polskiej Akademii Nauk oraz Głównego Urzędu Statystycznego

Lp.	Wyszczególnienie a) 1960 r. b) 1961 r.	Na obszarze					
		całej Polski	woj. biasto- stockiego	woj. olsz- tyńskiego	woj. kosa- łńskiego	woj. opol- skiego	
1	2	3	4	5	6	7	8
	Dochód narodowy podzielono						
1	A. na spożycie	a	73,5	77,6	77,1	74,8	72,0
		b	72,8	77,1	75,1	74,4	75,3
2	w tym: I) z doch. osobistych	a	66,2	70,0	68,3	66,2	65,2
		b	65,2	69,3	66,4	66,2	67,8
3	II) pozostałe spożycie	a	7,3	7,6	8,8	8,6	6,8
		b	7,6	7,8	8,7	8,2	7,5
4	B. na akumulację	a	26,5	22,4	22,9	25,2	28,0
		b	27,2	22,9	24,9	25,6	24,7
5	w tym: I) inwestycje netto	a	19,7	18,7	11,9	16,8	17,7
		b	19,7	16,2	15,1	17,0	14,7
6	II) przyrost zapasów i rezerw	a	6,8	3,7	11,0	8,4	10,3
		b	7,5	6,7	9,8	8,6	10,0
	Niedobór dochodu wytworzonego do podzielo- nego w procentach tego ostatniego przyje- tego za 100%	a	-0,5	-9,0	-8,9	-18,3	-1,5
		b	-0,4	-12,2	-13,7	-23,2	+8,0

Warmii i Mazur. Gwarantem nadchodzącej poprawy dla województwa olsztyńskiego są m. in. uchwały IV Zjazdu PZPR, które kładą nacisk na dalsze przyspieszenie tempa rozwoju rolnictwa oraz terenów słabo uprzemysłowionych, w których na skutek wyżu demograficznego narastać będzie liczba wolnych rąk do pracy.

¹⁾ Stosuje się głównie trzy określenia na wytwarzaną nową wartość w procesie produkcji: a) produkcja czysta gdy dotyczy ona jednego przedsiębiorstwa, gałęzi lub działu gospodarki narodowej, b) dochód społeczny o ile odnosi się tylko do województwa, powiatu lub mniejszej jednostki terytorialnej, c) dochód narodowy w wypadku rozpatrywania w skali całego państwa. Produkcja czysta określona przez K. Marksa symbolami $v + m$, równa się produkcji globalnej $(c + v + m)$ pomniejszonej o zużyty w procesie wytwarzania pracę uprzedmiotowaną (c) .

²⁾ Pierwsze prace nad ustaleniem wielkości dochodu społecznego w skali powiatów przeprowadzone zostały dla 1956 r. przez zespół pracowników Wojewódzkiej Komisji Planowania Gospodarczego w Krakowie. W dalszych latach podobne próby podjęły: Politechnika w Szczecinie dla lat 1957 i 1958 oraz Wojewódzka Pracownia Planów Regionalnych przy WKPG w Poznaniu dla 1960 r. — Źródło: Biuletyn nr 2 PAN, Warszawa — lipiec 1960 r.

³⁾ *Dochód narodowy Polski wg województw w 1959 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa — listopad 1961 r.

⁴⁾ *Dochód narodowy wytworzony w 1960 r. wg województw*, Komisja Planowania przy Radzie Ministrów — Warszawa, styczeń 1963 r.

⁵⁾ *Dochód społeczny wytworzony w woj. olsztyńskim w 1960 r. wg działów gospodarki i powiatów*, Wojewódzka Pracownia Planów Regionalnych przy Wojewódzkiej Komisji Planowania Gospodarczego w Olsztynie, luty 1963 r. — Praca zespołowa. (Kierownictwo i koordynacja: J. Pleban, członkowie zespołu: A. Biskupska, L. Kamiński, A. Łuszczewska, J. Suchta, K. Wojnach, Z. Zaorski).

⁶⁾ Józef Pleban, *Obliczenie dochodu społecznego narzędziem analizy rozwoju gospodarczego w woj. olsztyńskim*, Gospodarka Planowa nr 8—9 1963 r. Warszawa, sierpień — wrzesień 1963 r.

⁷⁾ *Bilans dochodów i wydatków ludności w 1960 r.*, Wojewódzka Komisja Planowania Gospodarczego w Olsztynie.

⁸⁾ Grzegorz Pisarski i Zygmunt Żehoński, *Poziom życia ludności*. Polityka Gospodarcza Polski, część II, Warszawa 1962.

⁹⁾ Wyciążenie do tablic nr 1, 2, 3, 4 i 5 dokonano w oparciu o szacunek dochodu społecznego (patrz przypisy nr 4, 5, 6, 7 i 8) oraz dane Spisu Powszechnego z 6 XII 1960 r. wg publikacji GUS-u i Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Olsztynie.

¹⁰⁾ Wskaźnik korelacji obliczony jest w niniejszej pracy według następującego wzoru:

$$R_{xy} = \sqrt{\frac{\sum (X - \bar{X})(Y - \bar{Y})}{\sum (X - \bar{X})^2 \cdot \sum (Y - \bar{Y})^2}}$$

X = poszczególne wartości jednej cechy

Y = poszczególne wartości drugiej cechy

\bar{X} = średnia arytmetyczna jednej cechy

\bar{Y} = średnia arytmetyczna drugiej cechy.

Współczynnik korelacji rang obliczony jest na podstawie kolejnych lokat jakie zajmują poszczególne powiaty (województwa) po uszeregowaniu ich według badanych cech x i y. Pełna (100%) współzależność istnieje przy wskaźniku równym 1. Brak korelacji mamy przy wskaźniku równym 0. Zupełna przeciwstawność cech istnieje przy wskaźniku — 1. Wartości pośrednie między +1 a —1 obrazują stopień korelacji między badanymi cechami.

¹¹⁾ Wyciążono na podstawie: *Wartość środków trwałych w gospodarce narodowej w 1960 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa — grudzień 1962.

¹²⁾ *Dochód Narodowy Polski według województw 1960—1961, (szacunek)*, Warszawa, lipiec 1963, Polska Akademia Nauk — Komitet Przerzennego Zagospodarowania Kraju oraz Główny Urząd Statystyczny — Departament Bilansów Gospodarki Narodowej.